

УДК 130.2+177.77](477)

МЕХ НАТАЛІЯ

докторка філологічних наук, професорка, в. о. завідувача відділу екранно-сценічних мистецтв та культурології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. ORCID: <http://Orcid.Org/0000-0002-5846-505X>

MEKH NATALIYA

a Doctor of Philology, a professor, acting head of the Department of Screen and Performing Arts and Culturology at the NAS of Ukraine Maksym Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. ORCID: <http://Orcid.Org/0000-0002-5846-505X>

Бібліографічний опис:

Мех, Н. (2022). Морально-етична термінологія в українській філософській думці. *Народна творчість та етнологія*, 2 (394), 100–104.

Mekh, N. (2022). Moral-Ethical Terminology in Ukrainian Philosophical Thought. *Folk Art and Ethnology*, 2 (394), 100–104.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ

Анотація / Abstract

Наше дослідження є спробою поглянути на поняття *ВДЯЧНІСТЬ* крізь призму філософської концепції Г. Сковороди, знакової постаті нашої культури, саме сьогодні, коли український етнос бореться за своє існування, а проблема *ВДЯЧНОСТІ* набуває ще більшої актуальності. Висвітлено феномен *ВДЯЧНОСТІ* в науковому та культурному просторі як своєрідний засіб та можливість для конкретної людини якісно змінити своє життя, відчуті цінність себе та іншого. Ціннісність *ВДЯЧНОСТІ* для Григорія Сковороди, 300 років від дня народження якого виповнюється цього річ, є беззаперечною. Людина, яка задоволена тим, що має, – щаслива. Міркування та погляди Великого Українця є важливими та потрібними в наш час, адже йдеться про вічні, нетлінні цінності, які сягають вглиб століть та актуалізують у свідомості сучасної людини сакральні смисли. У статті подано сучасний погляд на поняття *ВДЯЧНІСТЬ*, який з'явився в українському культурному просторі, а саме – розуміння *ВДЯЧНОСТІ* як *пам'яті, що діє*.

Ключові слова: *ВДЯЧНІСТЬ*, цінності, щастя, щаслива людина, природні здібності, пам'ять.

The submitted study is an attempt to consider the notion of *GRATITUDE* in the light of the philosophical conception of H. Skovoroda, a significant figure of our culture, just today, when Ukrainian ethnos is fighting for existence, and the problem of *GRATITUDE* becomes even more relevant.

The phenomenon of *GRATITUDE* is described in the scientific and cultural space as a peculiar means and opportunity for a particular person to change life qualitatively, feel the value of themselves and others.

The 300th anniversary of Hryhorii Skovoroda birthday is celebrated this year. The value of *GRATITUDE* for him is undeniable. A person who is satisfied with what he has is happy. The thoughts and views of the Great Ukrainian are important and necessary nowadays, because we are talking about eternal, imperishable values running up to centuries and actualize the sacred meanings in the minds of modern man.

A modern view on the concept of *GRATITUDE*, which has appeared in the Ukrainian cultural space, namely the understanding of *GRATITUDE* as a *memory that works* is submitted in the article.

Keywords: *GRATITUDE*, values, happiness, happy man, natural abilities, memory.

Сьогодні, коли Україна з її незламним народом переживає надскладні випробування, фактично український етнос бореться за своє існування, проблема ВДЯЧНОСТІ набуває ще більшої актуальності. Ми відчуваємо велику ВДЯЧНІСТЬ усім нашим людям, українським захисникам та захисницям, що боронять рідну землю від страшної навали, українцям із діаспори, закордонним друзям та партнерам, які підставили своє міцне плече в лиху годину. В умовах російської військової агресії проти України усвідомлення цінності своєї держави, можливості жити, робити вільний вибір, творити майбутнє, бути господарями на своїй землі суттєво зросло в усіх українців із різних куточків нашої волелюбної Батьківщини.

Неймовірна мить, коли ми усвідомили підтримку всього світу... ВДЯЧНІСТЬ, яка надихає український народ на подальшу боротьбу, яка дає сили встояти, а потім ще й перемогти... Дякуємо Богу за все!

Феномен ВДЯЧНОСТІ в науковому та культурному просторі як своєрідний засіб та можливість для конкретної людини якісно змінити своє життя, відчути цінність себе та іншого розглядають психологи та філософи, зокрібно Елізабет Данн, Стефані Браун, Роберт Еммонс, Керол Райф та ін. Наголошується, що, підтримуючи іншого, кожна людина, навіть не усвідомлюючи цього, підтримує себе, стає спокійною, упевненою та задоволеною. Зв'язок з іншим членами соціуму робить наше життя більш значущим. Людина, яка вміє дякувати, стає щасливою.

ВДЯЧНІСТЬ... Яка глибина закладена в цьому, на перший погляд, відомому всім понятті. Воно є складним і виникає внаслідок поєднання позитивної раціональної оцінки ситуації та цілого згустку позитивних емоцій, таких як радість, захват, захоплення, відчуття щастя.

Академічний тлумачний словник в одинадцяти томах визначає його, як «почуття подяки, готовність віддячити за послугу, допомогу, зроблене добро. Не раз із вдяч-

ністю згадував [Семен] Романа, що не тільки допоміг купити ґрунт, але й на весілля позичив тридцять карбованців (Михайло Коцюбинський, I, 1955, 109); – Ніколи не зітруться в пам'яті нашого народу найглибша повага й безмежна вдячність тим, хто приніс у жертву свою кров і життя (Максим Рильський, III, 1956, 56); Наталя з глибокою вдячністю слухала цю пораду (Олесь Донченко, Шахта..., 1949, 115)» [3, с. 314].

Цього року виповнюється 300 років від дня народження видатного українського філософа Григорія Сковороди, непересічної особистості, ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ, знакової постаті нашої культури, світоглядна концепція якого суттєво вплинула на розвиток вітчизняної та світової філософської думки. Він у своїй творчості неодноразово звертався до ВДЯЧНОСТІ. Нам відома навіть окрема праця, яку було присвячено осмисленню цього поняття.

Твір «Вдячний Еродій» філософ називав плетеницею чи корзинкою, яку сплів у це 1787-е літо своєму другові Семенові Никифоровичу Дятлову з такими словами: «Це тобі дар, друже! Прийми його, Еродію, по-еродієвому, прийми летючого і сам-бо летючий. Прийми серцем Еродієве серце. Птиця птицю. “Душа наша, наче птиця”. Хай буде ця плетінка дзеркалом тобі мого серця і пам'яткою нашої дружби в останні літа. Адже ти батько і сам своїх пташат виховуєш. Я ж бо є друг твій, який приніс оцю плетінку. В ній для молодого розуму твоїх пташат знайдеш прісний хліб від таких хлібів: “Хліб серце людини укріпить”. Засій у них це зерно: коли живе серед вас щось дивне, чудне, дивовижне й преславне, що має з'явитися у свій йому час. Ви ж з пошаною ждіте, мов раби, що сподіваються Господа свого...» [2, с. 103].

Мислитель усвідомлював, що його погляди можуть допомагати вихованню в наступних поколіннях такого необхідного вміння бути вдячним, цінувати ВДЯЧНІСТЬ, як великий ДАР, особливо молоді, молодого розуму, що потребує постійної уваги стар-

ших, мудрої поради, спрямування та щирої підтримки на життєвому шляху.

Розмірковуючи над успішним вихованням, Скворода вказує на важливу умову цього процесу, а саме – на природні здібності, які всіляко сприяють досягненню успіху в будь-якій справі. Він наголошує, що «народженого до добра неважко навчити добру – навчити, чи принатурити, чи призвичаїти. Навчений, принатурений, призвичаний – це одне і те ж. Від природи, яко від матері, легесенько сама від себе розвивається наука. Вона всерідна, справжня і єдина навчителька. Сокола досить швидко навчиш літати, але не черепахи. Орла за хвилину призвичаїш дивитися на сонце й мати від того задоволення, але не сову. [...] Коли все будує примудра й блаженна природа, чи не єдина вона і вигоює, і навчає? **Усяка справа має успіх, коли природа сприяє.** Не заважай лише природі і, коли хочеш, знищуй перепони, ніби очищаючи їй шлях: воістину, все вона чисто й справно зробить. Клубок сам від себе покотиться з гори: забори лише камінь, що лежить на перепоні. Не вчи його котитися, а лише допомагай. Не вчи яблуню родити яблука: вже сама природа її навчила. Загороди її лише від свиней, зріж будяки, прочись від гусені ... і таке інше» [2, с. 108].

Не заважати розвиватися, а всіляко допомагати розкритися закладеному в людині природою обдаруванню – ось на чому наполягає філософ. Про виховання Скворода пише: «Виховання ж іде від природи, що впливає в серце сім'я доброї волі, та помалу-малу, вирішивши без перепон, самостійно й охоче робимо все те, що святе й бажане перед Богом та людьми» [2, с. 109].

Він порушує вічні питання, на які кожен читач дає відповідь особисто: «Яка користь із ангельської мови, коли в неї немає доброї думки? Чи є плодом тонка наука, коли недобре серце?» [2, с. 109]. І далі мудро та дотепно резюмує: «Добра природа початок усьому, а без неї ніколи не було благості. Дякую невимовно Богу в образі святим його – у батькові моїм, що від нього на добро я народився. Друга ікона Божа для нас – матір наша. Отже,

основні Божі обдарування – від батьків моїх, усе інше людське: чин, багатства, науки і всі вітроносні їхні вкладаю у хвіст, без якого голова живе й шанується, але не хвіст без голови» [2, с. 109].

Осмыслюючи сквородинські висловлювання народжений на добро та добра природа, не можемо оминати їх зв'язку з поняттям добре серце, яке Григорій Савич трактує так: «Добре серце – те саме, що невисякне джерело, яке завше точить чисті струмені, тобто думки ... Сім'я добрих справ. ... Добрі плоди, що приносяться Богові, батькам, добродійникам у честь, славу і у жертву» [2, с. 110].

Український мислитель, неквапливо, мудро й переконливо демонструє всю велич і складність поняття ВДЯЧНІСТЬ у наступному фрагменті твору «Вдячний Еродій»:

«П і ш е к. Яка ж твоя природа чи врода? До чого ти народжений, що в тебе вроджене, скажи, прошу тебе?..

Е р о д і й. Вдячність – ось вам початок і кінець мого природження. [...]

П і ш е к. То чи ж тільки того навчає тебе твій батько?

Е р о д і й. Тільки того. Він дав мені крила, а я сам навчився літати. Він дав мені добре серце, а я самохітно здобував навички і радість, тобто забавляюся вдячністю. Він тільки часто відсікає мені колюки, розумій, мої вчинки, супротивні вдячності, й орошує бесідою, що оживляє мене до вдячності» [2, с. 110].

Скворода акцентує увагу на виключній важливості цього почуття для людини, спонукає навчатися ВДЯЧНОСТІ та плекати її: «Сину, ... учися самої вдячності. Вчися, сидячи вдома, літаючи в дорозі, засинаючи і прокидаючись. Ти народжений на добро, і ця наука є дочкою природи твоєї. Хай буде вона тобі найсолодшим і вечірнім, і раннім, і обіднім шматком! [...] Приймай і повертай усе на добро. ... Вдячність же – твердість і здоров'я серця, що приймає все на добро й уміцнює. Плоди блаженного життя – радість, веселість і задоволення, корінь же їхній і з добрим листям дерево – тиша сердечна, а зерном кореня є вдячність» [2, с. 110–111].

Філософ називає *ВДЯЧНІСТЬ* *духом чистим, тихим, добродушним, запашним і навіть весною і доброю погодою світлого смислу*. А далі читач натрапляє на переконання автора, яке є наскрізним для його світогляду: *«Ех! Діти мої, діти! ОСЬ ВАМ НАДІЯ І ГАВАНЬ! ЄВХАРИСТІЯ! [...] Елліни іменують цим словом вдячність. ... Богові, батькам і благодійникам. Бо це Богові – жертва, батькам – честь, а благодійникам – віддяка»* [2, с. 111].

Ціннісність *ВДЯЧНОСТІ* для Григорія Сковороди є беззаперечною. Людина, яка задоволена тим, що має, – щаслива. У вигляді дружньої настанови та поради можемо сприймати мудру пісеньку батька Еродія:

Вмій малим ти вдовольнятися.
За великим не женися,
Сіті кинуту на лови, їх ти вельми
бережися. <...>
Хто подячний бува Богу, з малим може
жити,
Невдоволеного світом цілим не наситиш.
Лиш подячна душа ще омине ті сіті,
Замість неї потраплять в сіті ці неситі.

Наш батько повчання завжди позначає подякою. Всяке добро, каже, так заховано у вдячність, як вогонь і світло ховаються в кременці. Вірую і сповідую. Бо хто може підняти руки на чуже крім того, хто згубить раніше вдячність, яка задовольняється своїм власним, що посилається від Бога?» [2, с. 112].

Мудрі, глибокі й водночас прості міркування Великого Українця щодо поняття *ВДЯЧНІСТЬ* є важливими та потрібними в наш час, адже йдеться про вічні, нетлінні цінності, які сягають вглиб століть та актуалізують в свідомості сучасної людини сакральні смисли.

Нам імпонує погляд на поняття *ВДЯЧНІСТЬ*, який з'явився в сучасному українському культурному просторі, а саме – розуміння *ВДЯЧНОСТІ* як *пам'яті, що діє*. Цей погляд може бути проілюстрований, зокрема, книгою «День вдячності» [1]. Прагнення та зусилля великого авторсько-

го колективу сучасних українських діячів культури й науки представити свої розвідки про важливі постаті, які були з українським народом у найтяжчі часи, широкому загалу вводить Україну в загальноєвропейський історичний контекст. В анотації до книги зацентовано на цінності *ВДЯЧНОСТІ* для окремої людини та цілого суспільства: *«Перше, що ми маємо зробити, здобувши, нарешті, шанс збудувати свою державу, – це подякувати. Зокрема, й іноземцям – здебільшого про них ця книга. Подякувати тим, хто подав нам руку в тяжкі часи, хто чітко бачив Україну на мапі світу, любив її душу, розумів її вагу у світі, хто розповідав про нас міжнародній спільноті, хто, ризикуючи життям, писав правду про Голодомор»*.

Гарет Джонс та Фрідгоф Нансен, Ланселот Лоутон та Андрій Сахаров, Джон Мак-кейн і Валерія Новодворська... І ще десятки людей, знаменитих і маловідомих. Подякувати їм – це справа цілком прагматична, бо без цього не буде перевиховання, перенавчання покоління, яке вступає в життя. Саме здатність бути вдячним за добро є визначальною ознакою правдиво шляхетної людини. А без цього в Україні не буде майбутнього.

Вся наша нація мала б молитовно, через роки і століття, підносити цим людям своє «Дякую»...» [1, с. 568].

Авторка задуму цього проєкту відзначає, що вихід книги є частиною стратегії перенавчання українського суспільства, першим кроком у напрямі великого руху подяки, що є суголосним з поглядами та переконаннями Григорія Сковороди.

Отже, *ВДЯЧНІСТЬ* – це ключ до щастя. Усвідомлення важливості *ВДЯЧНОСТІ* як для окремої людини, так і для суспільства загалом є запорукою побудови повноцінного гармонійного життя. Потрібно всіляко заохочувати прагнення досягти цієї чесноти. Варто розвивати *ВДЯЧНІСТЬ* з дитинства, постійно та наполегливо сприяти її якнайбільшому зростанню, адже *ВДЯЧНА ЛЮДИНА – ЩАСЛИВА ЛЮДИНА*.

Джерела та література

1. День вдячності / за ред. Л. Івшиної. Видання перше. Київ : Українська прес-група, 2019. 568 с.

2. Сковорода Г. Твори : у 2 т. Київ : Обереги, 1994. (Гарвард. б-ка давнього укр. Письменства). Т. 2 : Трактати. Притчі. Переклади. Листи. 480 с.

3. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1 : А–В / ред. тому : П. Й. Горещький та ін. 1970. XXVII, 799 с.

References

1. IVSHYNA, Larysa, ed. *Thanksgiving Day*. The first edition. Kyiv: Ukrainian Press-Group, 2019, 568 pp. [in Ukrainian].

2. SKOVORODA, Hryhoriy. *Works: In Two Volumes*. Kyiv: Charms, 1994. Vol. 2: Treatises. Parables. Translations. Letters. 480 pp. (Harvard Library of Early Ukrainian Literature) [in Ukrainian].

3. BILODID, Ivan, editorial board's chairperson. *Dictionary of the Ukrainian Language: In Eleven Volumes*. Academy of Sciences of Ukrainian SSR. Oleksandr Potebnia Institute of Linguistics. Kyiv: Scientific Thought, 1970–1980. Petro HORETSKYI et al., volume eds. Vol. 1: A–B. 1970, 27, 799 pp. [in Ukrainian].